

П. С. Бондарчук,
аспірант кафедри глобальної та національної безпеки,
Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID ID: 0000-0003-3838-3644

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.20.134

ЦІННІСНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА: УКРАЇНСЬКИЙ ВИМІР

P. Bondarchuk,
Postgraduate student of the Department of Global and National Security, Educational and Scientific
Institute of Public Administration and Civil Service of the Taras Shevchenko National University of Kyiv

VALUE TRANSFORMATIONS OF SOCIETY: THE UKRAINIAN DIMENSION

Останні дослідження щодо ціннісної трансформації суспільства які були представлені у наукових базах, засобах наукової та масової інформації, відповідних статистичних, соціологічних, науково метричних базах даних проаналізовані. Динаміка змін ціннісних орієнтирів українського суспільства які відбувалися за період, який був взятий за основу з року проголошення незалежності української держави охарактеризовано відповідно до ціннісного та інших наукових підходів.

Визначено, досліджено та ідентифіковано ключові тренди та напрямки структурних змін і динаміки цінностей громадян України. Було запропоновано розробку та створення Концепції спрямованої ціннісної трансформації українського суспільства назустріч сучасним викликам сфери національної безпеки в умовах активних змін та глобалізаційних викликів. Виходячи з основних принципів, на яких має будуватися зазначена концепція, було визначено та сформульовано цілі процесу спрямованої ціннісної трансформації, враховуючи останні наукові дослідження сфер державного управління, філософії, права, політології.

Серед таких принципів: необхідність забезпечення керованості і системності процесу ціннісної трансформації; стійка орієнтація концепції на європейську систему цінностей і верховенство права; створення державної інституції; тісна постійна співпраця такої інституції з громадянським суспільством, суспільними організаціями, громадянами; створення, підтримка і розвиток механізму адаптивного коригування окремих аспектів моделі ціннісної трансформації.

Також окремо слід зазначити забезпечення відповідності ціннісної трансформації нагальним потребам української держави і українського суспільства; забезпечення належної комунікативної складової органів влади та суспільства, формування зворотного зв'язку, інституціалізація як форма належного забезпечення постійного перегляду концепції, реагування на зміни, та моніторинг процесів трансформації. SWOT-аналіз запропонованого підходу проведено. Напрями подальших досліджень у обраному напрямі сформульовано та визначено шляхи наукових пошуків у вибраній сфері.

Recent studies on the value transformation of society that have been presented in scientific databases, scientific and mass media, relevant statistical, sociological, scientific metric databases are analyzed. The dynamics of changes in the values of Ukrainian society that took place during the period that was taken as a basis from the year of the proclamation of independence of the Ukrainian state is characterized in accordance with the value and other scientific approaches.

The key trends and directions of structural changes and dynamics of values of the citizens of Ukraine are identified, researched and identified. It was proposed to develop and create a Concept of directed value transformation of Ukrainian society to meet the modern challenges of national security in the face of active change and globalization challenges. Based on the basic principles on which this concept should be based, the goals of the process of directed value transformation were defined and formulated, taking into account the latest research in the fields of public administration, philosophy, law, political science.

Among such principles: the need to ensure the manageability and systematization of the process of value transformation; stable orientation of the concept on the European system of values and the rule of law; creation

of a state institution; close constant cooperation of such an institution with civil society, public organizations, citizens; creation, support and development of the mechanism of adaptive adjustment of certain aspects of the model of value transformation.

It should also be noted that ensuring the conformity of value transformation to the urgent needs of the Ukrainian state and Ukrainian society; ensuring the proper communicative component of government and society, the formation of feedback, institutionalization as a form of proper provision of constant review of the concept, response to change, and monitoring of transformation processes. SWOT-analysis of the proposed approach was performed. The directions of further research in the chosen direction are formulated and the ways of scientific research in the chosen field are determined.

*Ключові слова: державне управління, цінності, ціннісна трансформація, європейська інтеграція, SWOT-аналіз.
Key words: public administration, values, value transformation, European integration, SWOT-analysis.*

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

На поточному етапі функціонування української держави значної уваги потребують вирішення питань, пов'язаних з ціннісними орієнтаціями усіх прошарків та груп населення країни, що у своїй сукупності складають українське суспільство. Зазначена проблема становить предмет дослідження науковців сфер соціології, психології, політології, державного управління та інших, оскільки від результатів вивчення опосередковано залежить рішення державних органів та інституцій, направлених на формування стратегій розвитку як країни у цілому, так і окремих її сфер, зокрема економіки, соціальних відносин, політико-правової, культурно-освітньої тощо. Загалом, суттєві зміни ціннісних орієнтацій можуть кардинально впливати на майбутній розвиток суспільства та визначення векторів розвитку, до яких відбувається тяжіння.

Проблеми ціннісних орієнтацій українського суспільства були предметом дослідження багатьох науковців. Зокрема, в [1] пропонується концепція щодо розгляду цивілізаційної трансформації суспільства через ціннісний вимір, однак недостатньо розглянуто зв'язок цінностей і напрямів трансформації. Дослідження [2] пропонує методологічне підґрунтя здійснення трансформаційних перетворень через визначення відповідного термінологічного базису, однак прикладні аспекти трансформації знаходяться поза увагою автора. У працях [3—7] розглядається процес трансформації суспільства у контексті цінностей, однак недостатньо висвітлено інструменти і механізми такої трансформації. З іншого боку, прикладні дослідження або мають відверто теоретичний [8], або поглиблено статистичний характер [9; 10], не поєднуючи теорію із практикою у напрямі окреслення практичних шляхів реалізації ціннісної трансформації через певні інституціональні, соціальні і інструментальні засоби, що залишається невирішеною частиною з точки зору розв'язання відповідної загальної науково-практичної проблематики у галузі державного управління.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — на основі аналізу результатів досліджень динаміки ціннісних трансформацій українського суспільства виявити відповідні тенденції та закономірності, які лежать в основі подібних трансформацій, визначити процеси їхньої динаміки, що у подальшому надасть можливостей вдосконалити відповідні наукові підходи до вивчення зазначеного суспільного феномену цінностей.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

На базі даних "Світове дослідження цінностей 2020 в Україні", що було проведено Українським центром європейської політики під егідою міжнародної організації World Values Survey [10], яку було започатковано та створено за ініціативою професора Мічиганського університету Рональда Інглхарта на базі проекту Європейського дослідження цінностей, було визначено поточну ситуацію у розрізі ціннісних виявів та пріоритетів українців.

Відповідно до отриманих даних чітко простежується динаміка змін від суспільства консервативного та традиціоналістського типу у сторону зростання елементів прагматизму, раціоналізму, світськості на противагу релігійності, а також розширення індивідуалістичних підходів у сфері підтримання стосунків, кар'єрного зростання, реалізації свого творчого та особистісного потенціалу.

Відповідно до наукової парадигми у дослідженнях ціннісних трансформацій, яку запропонував Р. Інглхарт, визначальними елементами суспільств доби капіталізму були цінності виживання у ворожому середовищі. Світові війни, жорстка конкурентна боротьба, колоніальні захоплення, примат грубої сили, антагонізм "свій-чужий" та необхідність наявності харизматичних лідерів у системі управління соціумом.

Така модель, що притаманна практично переважній більшості країн світу, не могла забезпечувати належний рівень прогресу, пов'язаного із бурхливим розвитком технологій, капіталів, міжнародної торгівлі. Та й відповідно до розвитку суспільних відносин, грома-

Таблиця 1. Ціннісна динаміка за даними "Світового дослідження цінностей 2020 в Україні"

Частка респондентів (%):	2011	2020
- які вважають себе щасливими	68	78,3
- які мають гарне здоров'ям за самооцінкою	37	45,4
хто за останній рік ніколи не залишався без необхідних ліків або медичної допомоги	53	62,5
- незадоволени своїм фінансовим становищем	48	38,9
- хто вважає, що має низький рівень доходу	55	45,1
- хто оцінює свій дохід як середній	33	37
- хто за останній рік ніколи не харчувався погано або не обходився без їжі	52	71,7
- хто за останній рік ніколи не відчував себе у небезпеці у своєму домі/квартирі	69	73,8
- хто вважає Бога важливим у своєму житті	64	56,3
- хто молиться кілька разів на тиждень або частіше	42,2	38,5
- хто відвідує релігійні служби не рідше рази на місяць	24, 1	33,5
- хто вважає, що в дітях треба виховувати релігійність; слухняність	22; 58	14,9; 33,1
- хто вважає, що в дітях треба виховувати рішучість	39	45,8
- хто не хотів би жити поряд з віл-інфікованими; гомосексуалістами	52; 62	36,4; 44,8
- хто толерантний до абортів	15,1	21
- хто позитивно оцінює зростання поваги до влади	50	31,9
- хто дотримується думки, що більшості людей можна довіряти	23,1	30,1
- хто готовий захищати свою країну	40	56,9
- хто пишається українським громадянством	67	82,2
- хто вважає, що потрібно виховувати незалежність у своїх дітях	43	35
- хто не бажає жити по сусідству з іммігрантами	19	27,1
- хто не бажає жити з людьми іншої національності	17	24,8
- хто підтримує управління країною військовими	13	21,1
- хто вважає, що університетська освіта важливіша для хлопчика, ніж для дівчинки	18	24,5

дьянської, правової самосвідомості населення високо-розвинених країн, підвищення рівня освіти, виникають запити на оновлення ціннісних систем суспільств, їх своєрідну модернізацію, яка б забезпечила ефективне та постійне зростання майнових активів, гарантованого розширення можливостей до самореалізації; творчої, бізнесової активності, активності у галузі культури та дозвілля, вільного переміщення капіталів, робочої сили, можливостей широкого інвестиційного поля та іншого.

Зазначена наукова модель упродовж постійного її практичного застосування при польових дослідженнях та подальшому аналізі результатів досліджень підтверджує свою наукову достовірність і, на прикладі багатьох країн не тільки високорозвинутого рівня, але й тих, які у своєму розвитку стикаються з багатьма проблемами, передусім, повільної зміни ціннісних установок.

Українське суспільство, як і більшість країн пострадянського простору, опинилося у складній ситуації пошуку своєї власної національної, суспільної та державної самоідентичності, у визначенні напрямків, куди необхідно рухатися, і яким чином шукати нову модель існування у європейському просторі.

За час вивчення процесу ціннісних трансформацій українського суспільства, а цей період починається з 1999 року, країна пережила страшну низку викликів та потрясінь, серед яких (зокрема, але не обмежуючись) були дві революції — Помаранчева та Революція Гідності, і анексія Криму, і окупація Донецької та Луганської областей.

Унаслідок цих подій країна та суспільство втратили багато можливостей для активного економічного та соціального зростання, понесли великі втрати майнового, соціально-політичного та гуманітарного характеру, тому вплив цих обставин на ціннісний генезис суспільства є значним. Також не можна забувати про пандемію коронавірусу, за результатами якої значна кількість населення втратила стабільні доходи і залишилася без реальної фінансової допомоги.

Виходячи з курсу країни на побудову правового, демократичного європейсько-центричного суспільства з пріоритетом прав та свобод людини Україна поки не в змозі похизуватися реальними зрушеннями у адекватних для такого курсу зрушеннях ціннісних орієнтацій суспільства.

Однак у порівнянні даних опитування 2020 року та 2011 року (табл. 1) реальна картина подібних ціннісних трансформацій за окремими позиціями дійсно має підстави для позитивних прогнозів [10].

На думку дослідників, що проводили відповідне опитування, динаміка зміни ціннісних орієнтирів України суттєво не відрізняється від процесів, які відбуваються у країнах Центральної Європи, зі схожим формуванням релігійної складової, а саме, православ'я. Це Болгарія та Румунія. При цьому, за окремими показниками, що стосуються цінностей раціоналізації та зменшення впливу релігійної складової Українське суспільство випереджає зазначені країни, які входять до

ЄС. Завдяки такій радикалізації ціннісних уподобань, що притаманні більш економічно розвиненим країнам ЄС, Україна, попри негативну політичну ситуацію, має можливість скоріше наблизитись до країни ЄС як у ціннісних уподобаннях, так і за динамікою змін суспільства.

При цьому зростання окремих негативних чинників в уподобаннях українців, а саме зростання негативного відношення до іммігрантів, та окремих гендерних стереотипів пояснюється недостатнім впливом як державних інституцій, що покликані проводити відповідну роз'яснювальну роботу серед громадян, так і фактично слабкою діяльністю громадських організацій України щодо послідовного формування толерантного ставлення до іноземців, а також реальних зрушень гендерних стереотипів

У розвиток існуючих досліджень можна сформулювати 7 ключових трендів щодо динаміки цінностей громадян України.

1. Перевага ситуативних цінностей над стратегічними.

Сучасні умови взаємодії соціуму і громадянина вимагають від останнього надзусиль з метою досягнення високого рівня адаптованості до нових ціннісних установок існування, і до постійної зміни парадигм та акцентів державного розвитку. У такому випадку дезорієнтація персональної громадської свідомості схильна виявляти тренд до "замкнення" індивіда у собі, і наданні вищого пріоритету особистим потребам над суспільними і громадськими, з одного боку, та ситуативним цінностям — над стратегічними — з іншого. Цей безумовно негативний тренд вимагає активного втручання

ня держави з метою його мінімізації або повного нівелювання.

2. Зворотний тренд (перевага стратегічних цінностей над ситуативними) під час процесів докорінної трансформації суспільства.

Під час ключових трансформацій суспільства рушійні сили, що ініціюють таку трансформацію, як правило, базуються саме на зміні ціннісних парадигм. Таким чином, під час значних перетворень їх ціннісна база, що підтримується суспільством, формує тренд ситуативного переключення з пріоритетності ситуативних цінностей на цінності стратегічні. Цей, у загальному випадку, позитивний тренд, є безумовно таким, якому варто сприяти, однак за двох умов: конструктивності і позитивності пропагованих цінностей і адекватній щільності ключових суспільних перетворень, у випадку надлишкової частоти яких наслідком може бути ціннісна дезорієнтація суспільства, ціннісний хаос і повернення до ще глибшого занурення у перший сформульований тренд щодо індивідуалізації.

3. Достатньо повільний життєвий цикл трансформації цінностей.

Аналіз процесу ціннісної трансформації показує нерівномірну чутливість до нього різних вікових груп і прошарків суспільства. І хоча у цілому трансформація цінностей має типовий життєвий цикл, що вимірюється у десятиліттях, соціально активна частина суспільства спроможна усвідомити і здійснити у власній свідомості таку трансформацію значно швидше. Наявність соціальних ліфтів та їх підтримка з боку держави дозволить реалізувати потенційну можливість прискорення ціннісної трансформації через залучення соціально активної частини суспільства, що є носіями конструктивних цінностей, до державного управління.

4. Тренд індивідуалізації і його негативний вплив на процеси, що мають бути керованими через державне управління.

Зрушення акцентів зі стратегічних цінностей на користь ситуативних, що, як підкреслено, відбувається в межах першого тренду, має наслідком індивідуалізацію представників соціуму, меншу зацікавленість громадян у суспільних і державних процесах і відповідно, меншу інтегрованість у них. Водночас як спільні суспільні цінності, керівні державні концепції мають бути розділені суспільством, яке має їх сповідувати, транслювати і наслідувати, інакше вони перестануть бути такими, що рухають суспільство вперед і відбивають реальну ціннісну карту суспільства та держави. Таким чином, тренд індивідуалізації має бути досліджений, а назустріч такому трендові державне управління має сформувати і культивувати цінність активної участі у суспільному житті, державотворенні, державному управлінні.

5. Позитивні тренди щодо поступової зміни ціннісних орієнтирів і наближення їх до європейських зразків.

Зазначені у аналізі, що проведений вище, тренди щодо гендерних питань, відношення до іммігрантів, ставлення до законослухняних маргіналів тощо за даними багатьох досліджень набувають повільної, але все ж таки позитивної динаміки у напрямку відповідності європейським цінностям. Цьому сприяла послідовна

політика української держави щодо стратегічного руху до вступу до ЄС і НАТО, а також російська агресія, що викликає відразу в українців від цінностей "руського миру", та цивілізаційне усвідомлення правоти вибору, який здійснила Україна за результатами Революції гідності.

6. Ризики непослідовності у дотриманні системи цінностей та сталості такої системи.

Попри загальний тренд до сталості головного спрямування щодо інтеграції України у європейські інституції і до європейських цінностей, все ж таки можна вказати на певну ймовірність недотримання системності всередині загальної сталої парадигми. Це може бути пов'язано із різними чинниками — від зміни влади аж до сукупного запиту суспільства на певну пріоритезацію частини категоріальних цінностей. Тому цінності, як і будь який інший об'єкт управління, вимагає уваги і керівництва з боку структур і інституцій системи державного управління.

7. Нагальна необхідність сприяння позитивній ціннісній трансформації суспільства з боку державних організацій і установ.

У продовження висновків щодо попереднього тренду, має бути забезпечена керованість ціннісної трансформації задля забезпечення її сталості, системності, послідовності у реалізації і розвитку.

Загалом, за результатами проведених досліджень пропонується розробити Концепцію спрямованої ціннісної трансформації українського суспільства назустріч сучасним викликам національної безпеки. Основними принципами такої концепції пропонуються такі:

- призначення концепції полягає у необхідності забезпечення керованості і системності процесу ціннісної трансформації українського суспільства;

- стійка орієнтація концепції на європейську систему цінностей і верховенство права;

- створення відповідної інституції; для визначення доцільної форми організації такої інституції (центрального органу виконавчої влади або міжвідомча робоча група, або інша форма) необхідне додаткове дослідження;

- тісна постійна співпраця такої інституції з громадянським суспільством, суспільними організаціями, громадянами;

- створення, підтримка і розвиток механізму адаптивного коригування окремих аспектів ціннісної трансформації у відповідь на виклики, що постають;

- забезпечення відповідності ціннісної трансформації нагальним потребам української держави і українського суспільства;

- забезпечення постійного перегляду концепції (наприклад, раз на рік).

Проведемо спрощений SWOT-аналіз запропонованого підходу.

Серед сильних сторін можна виділити:

- системність, послідовність, структурованість;

- пропонувану інституціалізацію запропонованого підходу.

- інноваційність підходу.

Серед слабких сторін слід зазначити:

- необхідність тривалої підготовки до впровадження підходу;

— відсутність реалізованих кейсів інших країн;
 — чутливість реалізації підходу до особистостей, що будуть його впроваджувати у контексті можливого ціннісного дисонансу.

Серед загроз варто визначити:

— можливість зміни підходу внаслідок зміни посадових осіб, що будуть відповідальними за його впровадження;

— можливість дискредитації підходу при неефективному процесі управління;

— можливі складнощі (зокрема у термінах) в узгодженні підходу із українським суспільством або окремими зацікавленими сторонами, складність знаходження консенсусу.

Серед можливостей слід виділити:

— можливість побудови фундаменту стійкого розвитку;

— збільшення авторитету влади у громадян через реалізацію підходу;

— прискорення європейської і євроатлантичної інтеграції.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Прискорений розвиток держави і суспільства може бути реалізований завдяки цілеспрямованій ціннісній трансформації. Така трансформація має бути впорядкованою, системною, послідовною, керованою. Проведене дослідження доводить, що цінності мають тенденцію до зміни, які, проте, зазвичай протікають занадто повільно. Проведено аналіз зміни ціннісних орієнтирів, запропонований підхід до систематизації ціннісної трансформації українського суспільства. Було ідентифіковано і проаналізовано сім ключових трендів щодо динаміки цінностей громадян України, запропоновано розробку Концепції спрямованої ціннісної трансформації українського суспільства назустріч сучасним викликам національній безпеці. Сформульовані основні принципи, на яких має будуватися зазначена концепція. Перспективи подальших розвідок у даному напрямі можуть полягати у дослідженні форми організації державної інституції, до повноважень якої входить координація впровадження запропонованої концепції.

Література:

1. Бакіров В. Ціннісний вимір цивілізаційної трансформації суспільства. Український соціологічний журнал. 2016. № 1—2. С. 15—25.

2. Громико О. І. Зміст поняття "трансформація" як базової наукової категорії. Ефективність державного управління. 2016. Вип. 1—2 (1). С. 125—131.

3. Балакірева О. М. Трансформація ціннісних орієнтацій в українському суспільстві. Український соціум. 2002. № 1. С. 21—32.

4. Бірюкова А. М. Трансформація національної правової системи в умовах глобалізації. Теорія держави і права. 2018. № 5. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/5/39.pdf>

5. Шайгородський Ю. Ціннісні трансформації в період суспільних змін. Соціальна психологія. 2009. № 3. С. 86—94.

6. Матета О. А. Ціннісні виміри трансформації сучасного українського суспільства Сучасне суспільство. 2018. Вип. 1 (15). С. 87—99.

7. Олійник С. О. Трансформація стилю діяльності органів публічної влади в умовах глобалізації / С. О. Олійник // United Kingdom, Oxford. 2020. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/logos/article/view/4012>

8. Сірий Є. В. Концептуальні та методологічні засади дослідження динаміки ціннісних змін українського суспільства в координатах "Традиція-Модерн". Культурологічна думка. — 2014. — № 7. — С. 167—172.

9. Ручка А. Динаміка ціннісних пріоритетів громадян України за період 1991—2016 рр. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. К.: Ін-т соціології НАН України. 2016. Вип. 3 (17). С. 57—67.

10. Світове дослідження цінностей 2020 в Україні / Матеріали дослідження Українського центру європейської політики та World Values Survey. URL: <http://ucsp.org.ua/doslidzhennya/world-values-survey-2020-in-ukraine.html>

References:

1. Bakirov, V. (2016), "Value dimension of civilizational transformation of society", *Ukrains'kyj sotsiologichnyj zhurnal*, vol. 1—2, pp. 15—25.

2. Gromyko, O.I. (2016), "The content of the concept of "transformation" as a basic scientific category", *Efektivnist' derzhavnoho upravlinnia*, vol. 1—2 (1), pp. 125—131.

3. Balakireva, O.M. (2002), "Transformation of value orientations in Ukrainian society", *Ukrains'kyj sotsium*, vol. 1, pp. 21—32.

4. Biryukova A.M. (2018), "Transformation of the national legal system in the context of globalization", *Teoriia derzhavy i prava*, [Online] vol. 5, available at: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/5/39.pdf> (Accessed 18 Sept. 2021).

5. Shaygorodsky, Y (2009), "Value transformations in the period of social change", *Sotsial'na psykholohiia*, vol. 3, pp. 86—94.

6. Mateta, O.A. (2018), "Value dimensions of transformation of modern Ukrainian society", *Suchasne suspil'stvo*, vol. 1 (15), pp. 87—99.

7. Oliynyk, S.O. (2020), "Transformation of the style of activity of public authorities in the context of globalization", available at: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/logos/article/view/4012>. (Accessed 18 Sept. 2021).

8. Siriy, E.V. (2014), "Conceptual and methodological principles of research of dynamics of value changes of the Ukrainian society in coordinates "Tradition-Modern", *Kul'turolohichna dumka*, vol. 7, pp. 167—172.

9. Ruchka, A. (2016), "Dynamics of value priorities of citizens of Ukraine for the period 1991—2016", *Ukrains'ke suspil'stvo: monitorynh sotsial'nykh zmin*, vol. 3 (17), pp. 57—67.

10. Research Materials of the Ukrainian Center for European Policy and World Values Survey (2021), "World Research Values 2020 in Ukraine", available at: <http://ucsp.org.ua/doslidzhennya/world-values-survey-2020-in-ukraine.html>. (Accessed 18 Sept. 2021).

Стаття надійшла до редакції 12.10.2021 р.